

Spridning av iransk robotteknologi i Mellanöstern

Erika Holmquist, Aron Lund, Samuel Neuman Bergenwall

Iran har Mellanösterns största robotarsenal. Landet bedriver ett inhemskt program för både utveckling och tillverkning av ballistiska robotar, vilket syftar till att skapa avskräckningsförmåga och inflytande i regionen.¹ Som ett led i Irans konflikter med Israel, USA, Saudiarabien och andra stater har Teheranregeringen även överfört ballistiska robotar och kunskaper om deras användning och framställning till allierade i regionen.

Detta FOI-memo ingår i ett projekt initierat och finansierat av Utrikesdepartementet. Det syftar till att ge en översiktlig bild av hur, och till vilka mottagare, Iran har spritt ballistiska robotar och relaterad kunskap och teknologi inom Mellanöstern. Memot berör inte spridning av iransk robotteknologi till andra delar av världen. Fokus ligger just på ballistiska robotar, även om vissa andra typer av vapensystem kan ha en liknande strategisk funktion och överförs till Irans allierade på samma sätt, t.ex. långräckviddiga drönare och kryssningsrobotar. Texten färdigställdes före konfliktutbrottet i Israel-Palestina i oktober 2023.

Texten bygger uteslutande på fritt tillgänglig information, och det ofördelaktiga källäget har varit starkt begränsande. Den information som finns tillgänglig om Irans robotprogram kommer som regel antingen från Iran och dess allierade eller från Israel och andra anti-iranska aktörer, vanligtvis med hänvisning till hemlig underrättelseinformation. Båda sidor strävar efter att manipulera informationsläget. På somliga punkter är de rivaliserande narrativen emellertid samstämmiga. Vissa påståenden stöds också av övertygande bevisning, som satellitbilder, beslag, etc. När det gäller Jemen är källäget något bättre på grund av det granskningsarbete som bedrivits av en FN-expertpanel, bildad genom Säkerhetsrådets resolution 2140 (2014), och det faktum att flera smuggellaster har beslagtogs.

Irans robotprogram

Irans militära tänkande är präglad av erfarenheterna från kriget mot Irak, 1980–89. Satsningen på att utveckla egna ballistiska robotar är en följd av att Iran då saknade förmågan att möta Iraks robotattacker. Iran var belagt med sanktioner, men fick ändå materielstöd från flera länder i hemlighet. Syrien bidrog genom att leverera Scudrobotar och utbilda en liten grupp iranier på syriskt territorium. Även Libyen skickade Scudrobotar, avfyringsramper och instruktörer till Iran. Den libyska hjälpen fick emellertid ett abrupt slut när ett iranskt misstag gjorde att Irak kunde lista ut att robotarna kom från Libyen, varpå libyerna förstörde den utrustning de medfört och återvände hem. Iran lyckades dock återskapa en del av den förstörda utrustningen.² Scudleveranser från Nordkorea stärkte sedan Irans robotförmåga ytterligare.³

När kriget var över rådde en stark övertygelse om att Iran behövde bli självförsörjande vad gäller robotteknologi för att kunna skapa trovärdig avskräckning. Den iranska försvarsmakten var vid det laget försvagad, och Irans upplösning av alliansen med USA efter 1979 försvårade militärens återuppbyggnad och vidareutveckling. Det har lett till att Iran har utvecklat asymmetriska förmågor för att kompensera för försvarsmaktens brister, exempelvis det föråldrade flygvapnet. Robotprogrammet har fyllt ett behov även i det avseendet.

Idag utgör robotprogrammet en grundpelare i Irans militära strategi. Militärdoktrinen publiceras inte offentligt, men beskrivs ofta med hänvisning till konceptet ”offensivt försvar”.⁴ Konceptet har utvecklats över tid och värnar Irans nationella säkerhet genom att kombinera en stark avskräckningsförmåga (persiska *bazdarandegi*) med etablering av strategiskt djup (pers. *omgh-e rahbord*) utanför landets gränser.

Tabell 1. Ballistiska robotar som omnämns i texten.

Namn	Användare	Bränsletyp	Räckvidd	Nyttolast
Fateh A-110 M-600 Tishrin (Syrien)	Iran, Syrien, Hezbollah, Irakmiliser	Fast	210 km	450–500 kg
Zolfaghar	Iran, Irakmiliser	Fast	700 km	500 kg
Scud-B (Sovjetunionen) Hwasong-5 (Nordkorea) Shahab-1 (Iran)	Iran, Syrien, houthierna	Flytande	300 km	987 kg
Scud-C (Sovjetunionen) Hwasong-6 (Nordkorea) Shahab-2 (Iran)	Iran, Syrien, houthierna	Flytande	500 km	770 kg
Scud-D (Sovjetunionen) Hwasong-7 (Nordkorea)	Syrien	Flytande	700 km	500 kg
Qiam-1	Iran	Flytande	700–800 km	750 kg
Burkan-1	Houthierna	Flytande	800 km	500 kg
Burkan-2H	Houthierna	Flytande	900 km	?
Burkan-3 / Zulfiqar	Houthierna	Flytande	1 200 km	?

Källa: Evestedt 2018; Janes Weapons: Strategic Yearbook 21/22 (ISBN: 978-0-7106-3365-1).

Avskräckningen är framförallt riktad mot USA, Israel och gulfstater som Saudiarabien och Förenade arabemiraten, och historiskt/långsiktigt även mot Irak. Det iranska ledarskapet upplever Iran som omringat av fiender, vilket har lett till ett fokus på att bygga ett nätverk av egna allierade och klientgrupper.⁵ Detta Irandominerade politisk-militära block kallar sig ”motstånd saxeln” (pers. *mehvare moghavemat*; arabiska: *mihwar almuqawama*). Nyckelspelaren är Islamiska revolutionsgardet (pers. *sepah pasdarane enghelab eslami*), en gren av Irans väpnade styrkor, och särskilt dess avdelning för utrikesoperationer, Jerusalemstyrkan (även kallad Qodsstyrkan; pers. *niruye qods*). Till motstånd saxeln brukar man också räkna regeringen i Syrien, den jemenitiska houthirörelsen och ett antal väpnade grupper i Irak (t.ex. Imam Ali-bataljonerna), Libanon (t.ex. Hezbollah) och Palestina (t.ex. Hamas). Utvecklingen i Mellanöstern det senaste årtiondet, med krig i Syrien, Irak och Jemen, har banat väg för ökat iranskt inflytande men också lett till ökade spänningar mellan Iran och dess fiender.

Robotprogrammet används inte bara för att avskräcka Israel och andra från att utföra direkta attacker mot iranskt territorium, utan också som ett instrument för att knyta motstånd saxelns medlemmar närmare Iran. En statlig tankesmedja, Lämplighetsrådets institut för strategisk forskning (pers. *pazhuheshkade taghghat-e rahbord-i-ye majma' tashkhis maslahat-e nezam*), har också pekat på att vapenexporten kan bli en viktig inkomstkälla. Nivån på Irans inkomster från krigsmaterielexport

är hemlig, givet att de flesta kunder liksom Iran självt är måltavlor för amerikanska och europeiska sanktioner.⁶ Enligt den statliga nyhetsbyrån IRNA trefaldigades dock vapenexporten 2022. En rimlig förklaring kan vara försäljning av försvarsmateriel till Ryssland.⁷

Enligt nyhetsbyrån Tasnim, som har kopplingar till Revolutionsgardet, har Iran nu lyckats skapa ett regionalt nätverk av allierade som har tillgång till drönare, och iranska drönare produceras till och med utomlands. Nästa mål är att upprepa den framgången och skapa ett integrerat nätverk av allierade med tillgång till robotteknik. Tasnim påpekar också, med en blinkning till läsaren, att flera av landets regionala allierade redan har tillgång till ballistiska robotar som påminner om de robottyper Iran har utvecklat.⁸

I en rapport publicerad av Internationella institutet för strategiska studier, IISS, skisserar Fabian Hinz fyra metoder för iransk vapenteknologispridning:

- Direktöverföring av färdiga vapen till en allierad aktör.
- Uppgradering av existerande vapen på plats hos aktören.
- Överföring av lokal tillverkningsförmåga till aktören.
- Stöd till teknologiöverföring av eller genom tredje part.⁹

I praktiken är skillnaden mellan de olika metoderna inte alltid tydlig, och samma mottagare kan försörjas med teknologi på flera olika sätt. De följande avsnitten sammanfattar tillgängliga uppgifter om iransk överföring av ballistiska robotar och relaterad teknologi inom Mellanöstern.

Irak: Shiamiliser i Irans tjänst

Iran utövar mycket stort inflytande i Irak. Sedan Saddam Hussein-regimens störtande 2003 är den irakiska statsapparaten svag och sammantvinnad med milisorganisationer som undandrar sig centralregeringens kontroll. Landets företrädesvis shiamuslimska milisstyrkor samlas sedan 2014 inom en statlig paraplyorganisation kallad Folkmobiliseringen (ar. *al-hashd al-shaabi*). Flera av de mäktigaste grupperna lyder i praktiken under det iranska Revolutionsgardet, trots att de formellt ingår i Iraks väpnade styrkor, finansieras genom Iraks federala budget och är aktiva i Iraks parlament, statsapparat och säkerhetssektor. Dit hör exempelvis hela eller delar av de rörelser som kallar sig Imam Ali-bataljonerna, Hezbollah al-nudjaba, Badrorganisationen och Kataeb Hezbollah.¹⁰

I augusti 2018 rapporterade nyhetsbyrån Reuters, baserat på intervjuer med iranska, irakiska och västliga källor, att Iran hade tränat och rustat vissa sådana klientmiliser med ballistiska robotar. Revolutionsgardet sades ha smugglat in tre avancerade vapensystem i Irak under året: den långräckviddiga artilleriraketen Zelzal; den taktiska ballistiska roboten Fateh-110, som utvecklats från Zelzal; samt Fateh-110s efterföljare, det korträckviddiga ballistiska robotsystemet Zolfaghar.¹¹ Enligt iranska källor hade man bara levererat ”ett par dussin” robotar, men stod redo att sända fler vid behov. Dessa uppgifter blev offentliga strax efter att USA:s dåvarande president Donald Trump ensidigt lämnat det avtal om kärnteknologi och sanktionslättnader som förhandlats fram med Iran. Båda sidor försökte vid den tidpunkten öka trycket mot varandra. Enligt Reuters iranska källor var robotöverföringen en del i Irans försök att utveckla nya avskräckningsmedel gentemot USA och dess allierade. Zolfagharsystemet, med en uppskattad räckvidd på 700 km, kan nå både Riyadh och Tel Aviv från irakiskt territorium.¹²

Reuters rapporterade också att Iran redan kring årsskiftet 2016–17 hade beslutat att skapa lokal tillverkning i Irak, men att det hade dröjt till första halvan av 2018 innan planerna kunde realiserars. Bland de påstådda produktionsanläggningarna fanns en gammal robotfabrik från Saddamtiden i Zaafrania, i östra Bagdad; en anläggning i Djurf al-Sakhr, sydväst om Bagdad; och

en icke närmare preciserad plats i Kurdistanregionen, i norra Irak.

Sommaren 2019 började uppgifter spridas om oförklarade flygattacker i Irak, bland annat mot Badrbaser norr om Bagdad.¹³ Saudiska medier hävdade att det rörde sig om israeliska angrepp mot nyligen insmugglade robotar och avfyrningsplattformar eller verkstäder. Iranier och libaneser påstods ha dödats och sårats.¹⁴ Fler rapporter följde, men många uppgifter var svåra att bekräfta.¹⁵ I mars 2020 meddelade USA att man, som svar på Kataeb Hezbollahs angrepp mot amerikanska styrkor i Irak, hade angripit ”avancerade konventionella vapen” som tillförts milisen av Iran. Till målen hörde en fabrik för raketbränsletillverkning i Djurf al-Sakhr.¹⁶

Irak och Iran delar en 1 600 km lång landgräns, och det är naturligt att anta att iransk-irakisk smuggling främst förlitar sig på biltransporter. Den saudiska tv-kanalen *al-Arabiya* uppgav 2019 att robotar som angripits av Israel hade förts in i Irak i kyllastbilar, avsedda för frysta matvaror.¹⁷ I slutet av samma år hävdade USA att Iran hade fortsatt flytta in robotar i Irak, med hjälp av miliser som behärskade ”vägar, broar och transportinfrastruktur i Irak”.¹⁸

Libanon och Syrien: Katt- och råttalek med Israel

Iran har under många år lagt stora resurser på att stödja president Bashar al-Assads regering i Syrien och Hezbollahgerillan i Libanon, vilka också samarbetar sinsemellan. Syrien är allierat med Iran sedan 1980-talet, och under det inbördeskrig som utbröt 2011 har Iran bidragit till Assadregeringens försvar både med egna stridskrafter och genom att rekrytera frivilligstyrkor ur Revolutionsgardets internationella nätverk. Hezbollah är den ledande gruppen i detta nätverk. Organisationen grundades med stöd av Revolutionsgardet på 1980-talet för att bekämpa Israels dåvarande ockupation av södra Libanon. Det alltjämt Iranlojala Hezbollah kom senare att utvecklas till en tung aktör i libanesisk politik och opererar numera även i Syrien, i nära samarbete med Assadregeringen.¹⁹ Eftersom Syrien och Libanon är så nära sammankopplade behandlas de tillsammans.

Ur iransk synvinkel utgör Libanon och Syrien framskjutna geografiska positioner som gör det möjligt att hota och därmed avskräcka landets militärt överlägsna ärkefiende, Israel. Det är bara drygt 20 mil fågelvägen mellan Tel Aviv och Beirut respektive Damaskus, och Israels tredje största stad, Haifa, ligger 2,5 mil från den libanesiska gränsen. De korta avstånden gör att mängdavrifning av enklare, ostyrda artilleriraketer utgör ett trovärdigt hot mot delar av norra Israel. Genom att

dessutom introducera långräckviddiga och styrbara vapen öppnas mycket stora delar av Israels territorium för precisionsattacker, inklusive mot högkänslig infrastruktur.

Syriens innehav av ballistiska robotar föregick Irans. Landet började under Iran-Irakkriget 1980–88 lära iransk personal att använda ballistiska robotar, och tros ha överfört ett dussin Scud-B till Iran.²⁰ I takt med att Iran utvecklade sitt eget robotprogram bytte flödet riktning. Ledare inom Revolutionsgardet stoltserar nu med att även om det var Syrien som först under visade iranier i robotteknologi, var det Iran som senare byggde upp Syriens förmåga till inhemsk tillverkning.²¹ Från syrisk sida leddes arbetet av Försvarsministeriets institution för forskning och utveckling, CERS.* Enligt Hinz är det troligt att Iran hjälpte Syrien utveckla en egen fastbränsleproduktion under 1990-talet. Syrien troddes i början av 00-talet ha utvecklat förmågan att bygga egna kopior av Scud-C och Scud-D.²² År 2012 offentliggjorde Syrien en inhemsk kopia av den iranska fastbränsleroboten Fateh-110A, kallad M-600 Tishrin.²³

Iran har hjälpt Hezbollah att bygga upp en mycket omfattande raketvapenarsenal och även, i mindre skala, bidragit med ballistiska robotar, i samarbete med Syrien. Hezbollah bekräftade i november 2014 att gruppen förfogade över Fateh-110.²⁴ Enligt senare uppgifter levererades sådana robotar i hemlighet redan 2006, vilket, om det stämmer, troligen skedde som svar på Israels invasion av Libanon det året.²⁵ En israelisk tankesmedja hävdar att Hezbollah nu har ”flera dussin” robotar eller ”möjligen över 100”, men det är oklart vad dessa uppskattningar grundar sig på.²⁶ Nasrallah hävdade 2015 att Fateh-110 framstår som ”gammal” jämfört med de vapen som senare kommit gruppen till del.²⁷ Det finns emellertid inga bevis för att Hezbollah har tillförts andra ballistiska robotar än Fateh-110/M-600. Även om israeliska och amerikanska uppgifter spreds 2010 och 2014 om att gruppen hade mottagit Scudrobotar från Syrien, inklusive Scud-C och Scud-D, har detta inte bekräftats.²⁸

Enligt tidningen *Israel Hayom* utgår israeliska myndigheter från att Hezbollah nu kan uppnå 6 000 avfyrningar per dag i ett inledande krigsskede, och där efter vidmakthålla 1 500–2 000 dagliga avfyrningar. Dessa siffror gäller främst ostyrda raketer, men myndigheterna oroar sig för att precisionsangrepp mot systemkritisk infrastruktur med robotar och drönare skulle kunna ”lamslå landet” och, tillsammans med interna oroligheter, skada ”statens förmåga att fungera”.²⁹

Smuggling, bekämpning och vedergällning

Det inbördeskrig som inleddes i Syrien 2011 har ökat Irans och Hezbollah's inflytande i landet, men också öppnat landets luftrum för israeliska flygoperationer. Följden har blivit en ihållande lågnivåkonflikt, där framför allt Israel men även USA – som har flyg och trupp i östra Syrien sedan 2014 – försöker hindra införseln av avancerad vapentechnologi. Detta har utvecklats till en våldsamt katt- och rättalek som sträcker sig över stora delar av Mellanöstern.

Enligt den israeliska militären började Iran leverera precisionsvapen till Hezbollah via Syrien år 2013. Israeliska flygattacker inne i Syrien inleddes samma år, och påstås ha haft stor effekt.³⁰ Enligt pressuppgifter var ett tidigt mål Fateh-110-robotar i lagerlokaler på Damaskus internationella flygplats.³¹ År 2017 fick den israeliska militären ett vidgat mandat att angripa iranska intressen i Syrien mer allmänt, vilket ledde till en kraftig ökning av antalet attacker.³² Israel avstår som regel från att kommentera eller ta på sig ansvaret för enskilda operationer, men undantag förekommer.³³

Iran har ibland försökt vedergälla israeliska angrepp, exempelvis när högt uppsatta Revolutionsgardesofficerare dödats. I vissa fall förefaller svaret ha levererats utanför Syrien, exempelvis genom ett drönaranfall på en oljetanker utanför Oman år 2021.³⁴ Sedan 2021 har de Iranstödda miliserna också börjat besvara israeliska angrepp med attacker mot amerikanska trupper i Syrien, typiskt sett genom raketbeskjutning. Skälen är grumliga, men dels är USA-styrkorna ett mycket mer lättåtkomligt mål och dels verkar Iran vilja skapa incitament för Washington att kräva israelisk återhållsamhet.³⁵ Israeliska flygangrepp inne i Libanon förekommer också, men de är mer sällsynta, eftersom Hezbollah's raket- och robotarsenal har skapat en för båda sidor känslig terrorbalans längs gränsen.

Landtransporter via Irak

Iranska vapenleveranser till Libanon och Syrien kan göras landvägen via Irak, eftersom alla tre länder står under inflytande från proiranska krafter. Både USA och Israel har emellertid försökt motverka detta med militära medel.

USA grep år 2016 kontroll över den syrisk-irakiska gränsövergången vid al-Tanf, som ett led i kampen mot Islamiska staten. Fortfarande sju år senare finns amerikansk trupp kvar vid al-Tanf, och skär därigenom av motorvägsförbindelsen mellan Damaskus och Bagdad.

* Centrum för vetenskapliga studier och forskning (ar. *markaz al-dirasat wal-buhouth al-ilmia*; fr. *Centre d'études et de recherches scientifiques*, CERS; en. *Scientific Studies and Research Center*, SSRC).

Detta skadar Syrien ekonomiskt och hindrar samtidigt Iran och dess allierade från att använda vägen för militära ändamål.

Iran har emellertid tillgång till en annan gränsövergång, mellan al-Qaim (Irak) och Albu-Kamal (Syrien). Efter att Iranstöd milis återerövrade området från Islamiska staten återinvigdes gränsövergången av de irakiska och syriska regeringarna hösten 2019. Iranvänlig shiamilis förblir aktiv på båda sidor gränsen, troligen delvis för att trygga smugglingslogistiken. De senaste åren har lastbilar och lagerlokaler vid Albu-Kamal återkommande utsatts för flyg- och drönanangrepp. Det är sällsynt att någon tar på sig ansvaret, men attackerna utförs troligen av Israel och möjligen även av USA. Iranvänliga medier framställer angreppen som attacker på hjälpsändningar, men enligt flera källor har Iran och dess allierade använt biståndskonvojer som täckmantel för vapensmuggling.³⁶

Flygtransporter via Irak

De iranska smugglingsoperationerna förlitar sig även på transporter med militär och civil flygtrafik. Israeliska militärkällor hävdar att Iran under 2022 övergick från att främst använda fraktflygplan, som kunde medföra stora vapenlast, till att smuggla mindre komponenter med passagerarflyg.³⁷ Revolutionsgardet anklagas bland annat för att ha flugit in GPS-system direkt till Beirut.³⁸ USA har sedan krigets början försökt få Irak att stoppa eller åtminstone inspektera iranska flygningar till Syrien, utan större framgång.³⁹ Det amerikanska finansdepartementet har också utfärdat sanktioner mot iranska flygbolag som anklagas för att forsla vapen till Syrien och Libanon eller för att arbeta åt Revolutionsgardet.⁴⁰

Ett stort antal förmodat israeliska bombningar har dessutom riktats mot militära flygfält, däribland Mezze (Damaskus) och Tias (centrala Syrien), samt mot lagerbyggnader kring flygplatserna i Damaskus och Aleppo. Sedan 2022 har takten trappats upp och även den civila luftfartsinfrastrukturen i Damaskus och Aleppo har utsatts för flera angrepp. Detta har väckt kritik, eftersom skador på flygplatserna försvårar legitim civil trafik, inklusive FN:s hjälpflygningar.⁴¹ Enligt underrättelsekällor som talat med Reuters är upptrappningen en reaktion på att Iran ökat flygleveranserna till/via Syrien, vilket i sin tur sägs bero på angreppen mot vägtransporter i östra Syrien.⁴²

Sjötransporter via Suez

Enligt amerikanska och israeliska uppgifter skickar Iran också krigsmateriel till Syrien sjövägen, i tillägg till en mer omfattande tankertrafik för att förse Syrien med olja. De iranska fartygen färdas som regel med avslagna

identifikationssystem (AIS-transpondrar) för att undvika sanktionsrelaterade problem och israeliska attacker. Trafiken blir dock synlig vid Suezkanalen.⁴³

Iran och Israel har under flera år angripit varandras fartyg med minor och drönare, längs hela rutten från Medelhavet via Röda havet och Arabiska havet till Persiska viken.⁴⁴ Under 2020–21 började den ryska marinen, med utgångspunkt från marinbasen i syriska Tartous, konvojera iranska tankerfartyg.⁴⁵ Enligt ryska statsmedier formaliserades våren 2021 ett trestats-samarbete med gemensam operationsledning: Iran skyddade trafiken från Persiska viken till Suez, varefter ryska örlogsfartyg hanterade sträckan förbi Israel till Syrien.⁴⁶ Enligt Israel underlättar Ryssland därmed även vapenleveranser.⁴⁷ Vintern 2021 bombades containerhamnen i syriska Lattakia. Enligt medieuppgifter fanns iranska kryssningsrobotar eller drönare bland målen.⁴⁸ Israel påstås även ha angripit minst ett fartyg med misstänkt vapenlast, trots att det stod under ryskt beskydd.⁴⁹

Det är inte klart om trepartssamarbetet fortfarande pågår och hur det i så fall har påverkats av Ukrainakriget och stängningen av de turkiska sunden för örlogstrafik år 2022.

Lokal tillverkning och konvertering i Libanon

Mot slutet av 2015 sägs Iran ha skiftat strategi, från att föra in vapenleveranser över Irak och Syrien till att istället leverera isärmonterade vapenkomponenter med flera metoder: via ordinarie syrisk-libanesiska gränsövergångar, på civila flygplan till Beirut och med fartyg till Beiruts hamn. Enligt Israel hoppades Iran och Hezbollah kunna inleda lokal tillverkning i Libanon i september 2018, men projektet gick långsamt. Iran påstås ha trappat upp ansträngningarna 2019.⁵⁰ I februari 2022 hävdade Hezbollah:s generalsekreterare Hassan Nasrallah att man inte längre behöver importera robotar från Iran, eftersom man sedan länge kan bygga om raketer man har ”i tusental” till precisionsstyrda vapen. Nasrallah påstod att ”ett stort antal” raketer redan hade konverterats och tillade att gruppen även bygger drönare.⁵¹

Hinz menar att Hezbollah troligen kan tillverka vissa vapendelar lokalt, vilket gör att ”enbart de mest sofistikerade komponenterna måste importeras eller smugglas”.⁵² De GPS-tillsatser som Iran har tagit fram är, enligt uppgift, inte större än en liten resväska, vilket underlättar smuglingen.⁵³ Den typen av tilläggs-teknologi gör att äldre artilleriraketer kan uppgraderas till styrbara robotar. Iranska statsmedier har exempelvis framhållit att fastbränsleraketerna Zelzal, som används av Hezbollah, kan konverteras till en ballistisk robot, då kallad Raad-307.⁵⁴

Vissa skrymmande objekt måste fortfarande transporterats. Sommaren 2019 skedde ett ovanligt angrepp med patrullrobotar i södra Beirut. Enligt pressuppgifter skadades eller förstördes en åtta ton tung industriblandare, avsedd för tillverkning av fastbränsle till större raketer/robotar.⁵⁵

Den Iranstödda robotverksamheten i Libanon tycks av naturliga skäl koncentrerad till Hezbollahdominerade områden. Israel offentliggjorde 2018 och 2019 satellitbilder av påstådd konverteringsverksamhet i två sådana områden, Beiruts södra förorter och Beqaadalen.⁵⁶

Tillverkning vid CERS i Syrien?

Det statliga syriska forskningsinstitutet CERS anklagas av Israel för att spela en central roll i Irans ansträngningar för att beväpna Hezbollah. Enligt israeliska källor använder Syrien, Iran och Hezbollah numera ”samma fabriker för produktionen av sina vapen”.⁵⁷

Det syriska robotprogrammet förefaller ha skadats i krigets inledning, bland annat genom strider vid CERS-anläggningar i Sfeira söder om Aleppo. Robotprogrammet underminerades troligen också när Organisationen för förbud mot kemiska vapen, OPCW, fick FN:s uppdrag att avrusta den syriska kemvapenarsenalen år 2013–14. CERS ledde nämligen både den syriska robotutvecklingen och kemvapenprogrammet, och Syrien avsåg att låta ballistiska robotar bära kemiska stridsspetsar.

Enligt israeliska uppgifter har Iran sedan dess hjälpt till att återuppbygga eller flytta verksamhet från Sfeira till västra Syrien. Det israeliska företaget Image Sat International offentliggjorde 2018 satellitfotografier av byggnader och tunnlar i trakterna kring Baniyas och Masiyf, vilka påstods likna robotfabriker i Iran. Israels regering har också offentliggjort en karta över ett tiotal påstådda CERS-anläggningar som sägs stödja Irans ansträngningar. Särskilt den vid Masiyf pekades ut som ett hot och som ett centrum för robotproduktion.⁵⁸

CERS-infrastrukturen bombas numera återkommande, och forskare vid myndigheten har dödats i riktade attentat.⁵⁹ Sedan cirka 2020 sker även flygangrepp mot militärindustrierna i Sfeira, vilket tyder på att verksamheten har återupptagits där.⁶⁰ Israeliska befattningshavare påstod hösten 2022 att landet nu fokuserar på att stoppa ”smugglingen av komponenter” till CERS i Masiyf, och att man har utplånat nio tiondelar av den iranska infrastrukturen i Syrien och ”nästan fullkomligt” stoppat försöken att smuggla in avancerade vapen och skapa lokal tillverkningsförmåga.⁶¹ Sanningshalten i dessa uppgifter är oklar, och vad som faktiskt sker vid de angripna CERS-anläggningarna och vilken roll

som eventuellt spelas av Iran går inte att utröna med stöd i öppna källor.

Palestina: Livlig smuggling, men inga kända ballistiska robotar

Iran stödjer flera palestinska motståndsgupper, inklusive islamistrelserna Hamas och Islamiska jihad, vilka har utrustats med långräckviddiga artilleriraketer och även bedriver egen raketstillverkning.⁶² Hamas fungerar som regering på Gazaremsan, där även Islamiska jihad har sin maktbas. Det är framför allt därifrån som palestinska grupper kan beskjuta Israel, men i april 2023 tros Hamas ha avfyrat en större skur raketer från Hezbollahdominerade södra Libanon.⁶³

Gazaremsans väpnade grupper har främst försörjts landvägen över Sinaihalvön, med hjälp av beduinklaner och smugglare. Gränsen passeras genom tunnlar, särskilt kring gränsstaden Rafah. Tunnelarna utgör även en viktig införselkanal för civila varor till den belägrade Gazaremsan. Den iranska vapensmugglingen via Sinai tycks ofta först ha passerat Jemen eller Sudan. Förhållandet mellan Khartoum och Teheran försämrades dock under 2010-talet, vilket torde ha påverkat de iransk-palestinska nätverkens möjlighet att operera där.⁶⁴ Egypten har också gjort stora ansträngningar för att strypa smugglingen mellan Sinai och Gaza, särskilt sedan ett regimskifte 2013. Den egyptiska militären hävdade i maj 2020 att man hade förstört över 3,000 smugglingstunnlar.⁶⁵

Vapensmuggling till Gaza tycks i viss utsträckning också ske sjövägen, med små båtar och dykare som utgår från Sinai eller, eventuellt, från fartyg i Medelhavet.⁶⁶ Israel rapporterar emellanåt att flottan och kustbevakningen har stoppat eller sänkt båtar som försökt nå Gaza.⁶⁷ I mars 2014 bordade israeliska styrkor ett Panamaflyggar fraktfartyg i Röda havet med krigsmateriel ombord, inklusive syrisktillverkade M-302-raketer. Israel hävdade att vapnen skulle till Gaza. En FN-panel menade att destinationen var Sudan, vilket inte utesluter att slutmålet ändå kan ha varit Gaza.⁶⁸ För att kringgå blockaden av Gaza tycks Iran ha vinnlagt sig om att stödja teknologiöverföring och möjliggöra lokal raketproduktion, precis som i andra områden.⁶⁹

I dagsläget finns emellertid inga bevis för – eller ens trovärdiga påståenden om – att Iran skulle ha överlämnat ballistiska robotar till palestinska organisationer. En befälhavare i Revolutionsgardet sade visserligen 2014 att ”motståndsgруппerna” nu kunde hantera robotar upp till Fateh-klassen och tycktes då syfta på både Hezbollah och palestinska organisationer, men formuleringen var otydlig.⁷⁰ De vapensmugglingsnätverk som Iran och dess

palestinska allierade har byggt upp skulle dock kunna användas för att transportera delsystem och konvertera artilleriraketer på samma sätt som i Libanon.

Jemen: Ett skepp kommer lastat med iranska robotdelar

Sedan flera år pågår ett blodigt inbördeskrig i Jemen. Den Iranstödta gruppen Ansar Allah, mer känd som houthirörelsen, kontrollerar Sanaa och en stor del av det tätbefolkade västra Jemen. Våren 2015 intervenerade Saudiarabien och Förenade arabemiraten militärt för att stödja resterna av den internationellt erkända jemenitiska regeringen, som tillsammans med allierade miliser kontrollerar delar av södra och östra Jemen.⁷¹ Sedan april 2022 råder ett relativt lugn, som en följd av FN-medlade vapenvilor och förhandlingar.

Under kriget har houthierna upprepade gånger angripit mål i Saudiarabien och Förenade arabemiraten med drönare och ballistiska robotar. Den senaste robotattacken riktades mot Saudiarabien i mars 2022.⁷² Riyadh ligger på drygt 800 km avstånd från houthikontrollerade norra Jemen, medan avståndet till Abu Dhabi är närmare 1300 km.

Några attacker mot Israel har inte ägt rum, men den israeliska militären varnade i december 2020 för att Iran skulle kunna beskjuta Israel från Jemen.⁷³ En kort tid därefter, i januari 2021 uppgav israeliska medier att landets militär hade flyttat luftvärnsbatterier (*Iron Dome* och *Patriot*) till Eilat, vid landets sydspets, för att kunna motverka angrepp med långräckviddiga vapen från Jemen.⁷⁴ Avstånden är dock stora. Israels sydligaste stad, Eilat, ligger drygt 1 600 km från houthikontrollerat område, och till Tel Aviv är avståndet mer än 1 800 km.

Gamla och nya robotar

Jemen hade redan före kriget ett lager av importerade korträckviddiga ballistiska robotar (sovjetiska Scud-B och nordkoreanska Scud-C/Hwasong-6), men ingen inhemsk tillverkning. Sådana robotar föll sedermera i houthiernas händer, men under krigets gång har houthierna dessutom presenterat flera nya varianter. Utomstående bedömare menar att dessa nya system bär drag av iranska Scudvarianter, snarare än att ha utvecklats direkt från sovjetiska eller nordkoreanska förlagor. År 2016 visade houthierna upp den korträckviddiga ballistiska roboten Burkan-1, som bedömare menar kan vara en uppgradering av Hwasong-6 eller en modifierad iransk robot från den så kallade Shahabserien (bägge är Scud-derivat). Följande år visade rebellerna upp Burkan-2H, som houthierna menar är en utveckling av Scud-C, men som FN:s expertpanel för Jemen

påstår är ”ett avancerat derivat av Qiam-1”, en iransk vidareutveckling av Shahabsystemen.⁷⁵ År 2019 introducerades ytterligare en version, Burkan-3 eller Zulfiqar. Bedömare menar att även den härstammar från Qiam-1.⁷⁶

Enligt houthierna själva sker all utveckling och produktion av avancerade vapen utan extern assistans, och Iran förnekar militär inblandning. I april 2021 hävdade en högt uppsatt ledare inom Revolutionsgardet, brigadgeneral Rostam Ghasemi, att Iran skickar militära rådgivare i liten skala och att houthiernas robot- och drönararsenal har utvecklats med tekniskt stöd från Iran, även om tillverkningen sker i Jemen. Detta förnekades snabbt av såväl iranska utrikesdepartementet som houthierna, men Ghasemi stod fast vid sitt uttalande.⁷⁷ FN:s expertpanel för Jemen bedömer sedan 2018 att houthiernas robotprogram får iranskt stöd.⁷⁸

USA och Storbritannien beskyller regelmässigt Iran för att smugla vapen till houthierna, och 2018 placerades en organisation och fem iranier från Revolutionsgardet på det amerikanska finansdepartementets sanktionslista för att bidragit med robotteknologi till houthierna.⁷⁹ USA har också utlovat en belöning på upp till 15 miljoner dollar för information om Abdul-Reza Shahlai, en Sanaabaserad befälhavare inom Jerusalemstyrkan som bland annat misstänks spela en central roll i vapensmugglingen till houthierna.⁸⁰ Enligt medieuppgifter överlevde Shahlai en amerikansk drönarattack i Sanaa, parallellt med att USA dödade Jerusalemstyrkans chef, generalmajor Ghasem Soleimani, under ett besök i Bagdad.⁸¹

Iransk smuggling till Jemen

Vapensmuggling till och från Jemen har förekommit under alla år, även före kriget, och förenklas av Jemens närmare 2 000 km långa kust. Det finns gott om belägg för att krigsmateriel nu flödar längs flera rutter från Iran till Jemen, inklusive robotteknologi. Tillvägagångssättet är komplext, med omlastningar till sjöss, transporter genom flera länder och parallellt agerande grupper av smugglare och ”fixare” på olika platser. Åtminstone tre huvudrutter kan identifieras, vilka alla inbegriper omlastning till sjöss och/eller på land.⁸²

För det första har vapen skeppats direkt till houthikontrollerade Rödahavshamnar via Adenviken, Arabiska havet och Omanska bukten. Omlastning kan äga rum i eller utanför afrikanska länder som Somalia och Djibouti.

För det andra går en smugglingsrutt längs Omans kust till provinserna al-Mahra, Hadhramout och Shabwa i sydöstra Jemen, vilka på pappret kontrolleras

av grupper lojala till den internationellt erkända regeringen. Omlastning mellan båtar tycks ske vid Kuria-Muria-öarna utanför Omans sydkust, och från båt till lastbil i hamnar i södra Jemen. Därifrån forslas vapenlasterna landvägen till rebellernas fäste i nordväst.

För det tredje smugglas iranska vapen över den 288 km långa landgränsen mellan Oman och Jemen. Stora delar av gränsregionen är sparsamt befolkad, men den ligger långt från houthikontrollerat område och har sin egen komplicerade politik, med omanskt inflytande även på den jemenitiska sidan.⁸³ Vapen har under senare år beslagtogs vid gränsposten Shahn. För att iranska vapen ska nå Oman krävs dock först transport med båt eller flyg. Dessutom behövs bilburen smuggling genom formellt regeringskontrollerade områden i Jemen för att vapnen ska nå houthierna.

Det finns också uppgifter om att iranska vapen under tidigare år ska ha transporterats på civila flyg från Teheran till Sanaa och på kommersiella lastfartyg från länder som inte misstänks för vapensmuggling till Jemen (Thailand omnämns). Det spekuleras även om smuggling med drönare över landgränsen mellan Oman och Jemen.⁸⁴

Den iranska hamnstaden Bandar-e Jask tycks vara en viktig startpunkt för vapensmugglingen. Bandar-e Jask ligger på en udde som sticker ut i Omanska bukten, och det är den iranska stad som ligger närmast (ungefär 160 km). Vid fyra amerikanska och brittiska vapenbeslag 2021–22 framkom det, genom erkännanden, avläsning av digitala enheter och/eller satellitdata, att båtarna färdats från just Bandar-e Jask.⁸⁵

Ögruppen Kuria-Muria utanför Omans södra kust tycks fungera som omlastningsplats i vissa smugglingsoperationer. I november 2019 och februari 2020 beslagtogs den amerikanska marinen två båtar med iranska vapen ombord, inklusive, i ett fall, kryssningsrobotkomponenter. Ombord påträffades GPS-enheter som pekade mot att den ena båten färdats från de jemenitiska hamnstäderna al-Mukalla och al-Shihir, och den andra från al-Ghaydah i landets sydöstligaste delar, nära gränsen till Oman. Båda båtarna begav sig till Kuria-Muria-öarna, där de sannolikt lastade ombord de vapen som beslagtogs på återresan mot Jemen.⁸⁶

Beslagtagna vapenlast

Sedan 2018 har åtminstone 15–20 snabbgående motorbåtar och dhower (traditionella fiske- och segelbåtar) med misstänkta iranska vapenlast ombord bordats av USA, Storbritannien, Australien eller Saudiarabien. Bordningarna har skett i Adenviken, Arabiska havet eller Omanska bukten, alltså längs de maritima

smuggelrutterna mellan Iran och Jemen. Beslagen omfattar många olika vapentyper, inklusive enkla eldhandvapen, raketgevär, pansarskott och maskingevär, samt vapen som Iran importerat från eller Kina eller Belarus. Sedan 2019 har USA eller dess allierade vid minst fyra tillfällen uppgivit att de har bordat båtar med robotkomponenter eller raketbränsle från Iran, och i två av fallen uppgav USA att man hade beslagtogs delar till ballistiska robotar:

- Den 25 november 2019 gensköt den amerikanska jagaren USS *Forrest Sherman* en dhow i Adenviken. Ombord påträffades iranska pansarvärnsrobotar, luftvärnsrobotar, drönare och delar till den kinesiskdesignade sjömålsroboten C-802, men också komponenter till den iranska kryssningsroboten Qods-1.⁸⁷
- Den 25 februari 2022 bordade en brittisk fregatt en snabbgående motorbåt i Omanska bukten på väg från den iranska kusten. Ombord fanns motorer för kryssningsrobotserien Qods och en kinesisk minidronare, vars flyglogg visade att den hade testflugits vid Revolutionsgardets anläggningar i Teheran.⁸⁸
- Den 7 november 2022 gensköt två fartyg från den amerikanska femte flottan en dhow med jemenitisk besättning. Lasten bestod av 100 ton av kvävegödningsmedlet urea, som kan användas som explosivämne, och 65–70 ton ammoniumperklorat, som kan användas för tillverkning både av raket/robotbränsle och sprängmedel. Enligt femte flottans befälhavare, viceamiral Brad Cooper, skulle denna mängd ammoniumperklorat kunna ”driva mer än ett dussin medelräckviddiga ballistiska robotar, beroende på storleken”.⁸⁹
- Den 25 februari 2023 bordade brittiska marinkårs-soldater en snabbgående motorbåt i Omanska bukten, vars last visade sig innehålla delar till ballistiska robotar. I lasten fanns också pansarvärnsrobotar som används av houthierna, vilket stärker hypotesen att Jemen var färdens slutdestination.⁹⁰

Inhemsk robottillverkning i Sanaa?

Det finns uppgifter om att Iran har arbetat för att skapa lokal tillverknings- eller monteringsförmåga i Jemen, men informationen är som regel svårbedömd och källorna är ofta partiska. Houthifientliga jemenitiska och israeliska ministrar, liksom arabiska och israeliska

tidningar och militärbloggar, påstår att det finns en eller flera robotfabriker kring Sanaa, och att houthierna bistås av experter från Iran och libanesiska Hezbollah. Uppgifter tyder också på att Israel agerade militärt under 2022 mot robottillverkningen i Jemen.

I december 2020 sade brigadgeneral Hidai Zilberman, talesperson för Israels väpnade styrkor, att man inte avfärdar möjligheten att Iran kan angripa Israel från Jemen och hävdade att Teheran utvecklar ”smarta robotar” och drönare i Jemen.⁹¹

I slutet av juli 2022 twittrade Jemens informationsminister, Moammar el-Eryani, att en ballistisk robot exploderat i en verkstad nära flygplatsen i Sanaa där robotar och drönare, enligt honom, tillverkas. Eryani hävdade att explosionen ledde till att fem ingenjörer, inklusive utlänningar, dödades.⁹² Drygt en vecka senare, den 8 augusti 2022, rapporterade den saudiska tv-kanalen al-Arabiya att sex iranska och libanesiska experter och dussintals houthier dödats efter två explosioner när en ballistisk robot var på väg att installeras; det ska ha resulterat i ytterligare en explosion i en fabrik och ett vapenlager vid militärbasen al-Hafa i östra Sanaa.⁹³ Den 18 augusti hävdade dåvarande israeliska försvarschefen Aviv Kochavi att Israel, tio dagar tidigare, parallellt med en militär operation i Gaza 5–7 augusti, hade agerat i ”tredje land”, vilket överensstämmer i tid med de förmodade explosionerna vid basen al-Hafa i Jemen.⁹⁴ Några veckor senare sade Israels dåvarande försvarsminister Benny Gantz att ”iranierna för närvarande arbetar med att bygga robot- och vapenfabriker i Libanon och Jemen.”⁹⁵

Slutsatser

Iran har sedan många år levererat ballistiska robotar och relaterad teknologi till allierade aktörer i Mellanöstern. Syftet är att stärka Teherans regionala ställning och avskräckningsförmåga, gentemot framför allt Israel och USA men också mot arabiska stater.

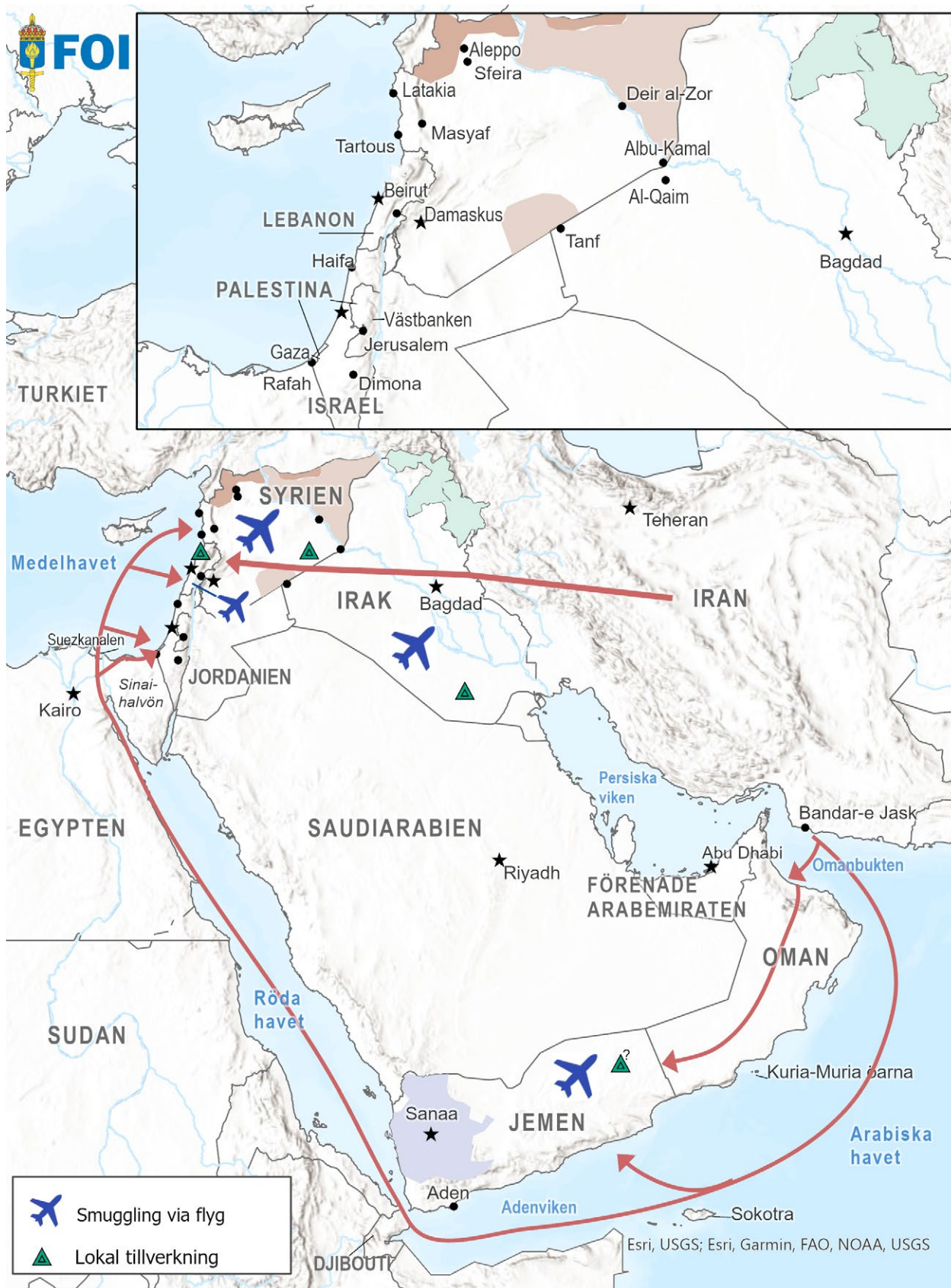
Alla mottagare är starkt Iranvänliga och vissa är renodlade klientgrupper. Det är troligt att Iran på ett eller annat sätt kan kontrollera eller påverka hur teknologin används av mottagarna, exempelvis genom att ha personal på plats.

Hur spridningen går till och hur omfattande den har varit är svårt att säga. Källäget är dåligt, inte på grund av att information saknas utan för att den framför allt sprids inom ramen för ett propagandakrig mellan Iran, Israel, USA och andra aktörer.

Revolutionsgardet, och särskilt dess utlandsgren, Jerusalemstyrkan, tycks spela en nyckelroll på den iranska sidan. Det verkar klarlagt att regeringen i Syrien, libanesiska Hezbollah, houthirörelsen i Jemen och vissa shiamiliser i Irak förfogar över iranskutvecklade robotar. Det har hittills inte framkommit några tillförlitliga uppgifter i öppna källor om att palestinska grupper har utrustats med ballistiska robotar.

Spridningsmetoderna varierar från område till område. Irak kan nås direkt över gränsen, medan Jemen framför allt är tillgängligt sjövägen. Syrien nås via Irak; Libanon nås via Syrien. Gaza nås genom smugglings-tunnlar från Egypten. Robotar kan förflyttas isärtagna och byggas ihop på plats. Vissa delar kan tillverkas lokalt. Mindre komponenter (exempelvis viss elektronik) är enkla att smugla och kan förflyttas dolt med passagerarflyg och persontrafik.

För att minska riskerna och öka förnekbarheten har Iran hjälpt allierade grupper att upprätta en infrastruktur för lokal tillverkning och montering. Eftersom Iran sedan tidigare har hjälpt till att bygga upp en produktion av artilleriraketer i Gaza och Libanon, och liknande förutsättningar säkerligen finns i Syrien och kanske även i Jemen, utgör konvertering av raketer till ballistiska robotar ett enkelt sätt att minimera smugglingsbehoven och riskerna. Framförallt libanesiska Hezbollah verkar ha nått framgångar i att uppgradera redan tillgängliga raketer med GPS-navigering och styrsystem. ■

Karta 1. Spridning av robotteknologi från Iran i Mellanöstern

Anm: Kurdistan (Irak); Turkietstötta grupper (Syrien); USA-stötta grupper (Syrien); Houthiserna (Jemen)

Källa: Marianna Serveta, FOI

Slutnoter

Alla FOI-skrifter är tillgängliga via www.foi.se. FN-dokument nås via www.undocs.org. För Internetkällor anges senaste läs- eller nedladdningsdatum i parentes efter adressen.

- 1 Centrum för strategiska och internationella studier (CSIS), "Missiles of Iran", 10 aug. 2021, missilethreat.csis.org/country/iran (14 sept. 2023).
- 2 IRIB TV3 "mostanad sefr ta sad darbarez barname mooshakiye Iran qesmate aval", Aparat, aparat.com/v/2JYWm (14 sept. 2023).
- 3 Paulina Isewicz, "Iran's ballistic missile programme: its status and the way forward", EU Non-proliferation Consortium, Non-proliferation Papers No. 57, april 2017, sipri.org/sites/default/files/irans-ballistic-missile-programme.pdf (14 sept. 2023)
- 4 Hamidreza Azizi, "The Concept of 'Forward Defence': How Has the Syrian Crisis Shaped the Evolution of Iran's Military Strategy?", Genève centrum för säkerhetspolitik (GCSP), febr. 2021, dam.gcsp.ch/files/doc/iran-forward-defence-strategy-en (14 sept. 2023).
- 5 Kayhan Barzegar och Masoud Rezaei, "Ayatollah Khamenei's strategic thinking", *An Iranian Quarterly*, vol. 11, nr. 3, vintern 2017, s. 30.
- 6 Lämplighetsrådets institut för strategisk forskning, "saderat-e taslihat-e jomhoori-ye eslami-ye Iran: forsats ha va zarfiat ha", 21 sept. 2020, csr.ir (14 sept. 2023).
- 7 Det iranska året 1401 motsvarar tiden från slutet av mars 2022 fram till slutet av mars 2023, d.v.s. Ukrainakrigets första år. IRNA, "saderat-e defai dar sale 1401 se barabar roshd kard / hamvar-e shodan-e masir-e fanavarihayeh bartar dar dolat sizdahom", 8 febr. 2023, irna.ir (14 sept. 2023).
- 8 Tasnim, "tashkil-e 'shabake yekparchehi-ye mooshaki-e' jebheye moghavemat ba mehvariati-ye iran", 25 dec. 2022, tasnimnews.com (14 sept. 2023).
- 9 Fabian Hinz, "Open-source analysis of Iran's missile and UAV capabilities and proliferation", Internationella institutet för strategiska studier (IISS), 26 april 2021, iiss.org/research-paper/2021/04/iran-missiles-uavs-proliferation (6 dec. 2022), s. 28–9.
- 10 Thanassis Cambanis, Dina Esfandiary, Sima Ghaddar, Michael Wahid Hanna, Aron Lund och Renad Mansour, *Hybrid Actors: Armed Groups and State Fragmentation in the Middle East* (The Century Foundation Press: New York, 2019), s. 55–83; Michael Knights, "Iran's Expanding Militia Army in Iraq: The New Special Groups", *CTC Sentinel*, vol. 12, nr. 7, aug. 2019, ctc.westpoint.edu/irans-expanding-militia-army-iraq-new-special-groups (23 maj 2023).
- 11 John Irish och Ahmed Rasheed, "Exclusive: Iran moves missiles to Iraq in warning to enemies", Reuters, 31 aug. 2018, reuters.com/article/us-iran-iraq-missiles-exclusive-idUSKCN1L-G0WB (22 maj 2023). Om Zelzal, Fateh-110 och Zolfaghar, se Magnus Evestedt, "Irans ballistiska robotar" (FOI Memo 6529), Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), 12 nov. 2018, s. 5.
- 12 Evestedt 2018, s. 5.
- 13 De baser som angreps (Amerli/Shuhada och Ashraf) kontrollerades av Folkmobiliseringens 16:e och 52:a brigader, vilka enligt en expert utgjordes av enheter ur Badrorganisationens nätverk. För en nyckel till brigadkoderna, se Aymenn al-Tamimi, "Hashd Brigade Numbers Index", 31 okt. 2017, aymennjawad.org/2017/10/hashd-brigade-numbers-index (23 maj 2023).
- 14 al-Arabiya, "qatla min hezbollah wal-haras al-thawri bi-qasfi muaskar lil-hashd bil-iraq", 19 juli 2019, ara.tv/ypbg7 (22 maj 2023); *al-Sharq al-Awsat*, "israil tuwassea dairat istihdaf iran", 30 juli 2019, aawsat.com (22 maj 2023); Ibrahim Hamidi, "israil 'tulaheq' iran fil-iraq bi-muwafaqat amrika wa-fi souria bi-'ghita rousi'", *al-Sharq al-Awsat*, 21 aug. 2019, aawsat.com (16 okt. 2023).
- 15 Shaan Shaikh, "Iranian Missiles in Iraq", Centrum för strategiska och internationella studier (CSIS), 11 dec. 2019, missilethreat.csis.org/iranian-missiles-in-iraq (23 maj 2023).
- 16 USA:s försvarsdepartement, "Marine Corps General Kenneth F. McKenzie Jr., Commander, U.S. Central Command Holds a Press Briefing on Defensive Strikes Against Iran", 13 mars 2020, defense.gov/News/Transcripts/Transcript/Article/2112178/marine-corps-general-kenneth-f-mckenzie-jr-commander-us-central-command-holds-a (29 aug. 2023).
- 17 al-Arabiya 2019; *al-Sharq al-Awsat* 2019; Hamidi 2019.
- 18 Julian E. Barnes och Eric Schmitt, "Iran Is Secretly Moving Missiles Into Iraq, U.S. Officials Say", *New York Times*, 4 dec. 2019, nytimes.com/2019/12/04/us/politics/iran-missiles-iraq.html (22 maj 2023).
- 19 Cambanis et al. 2019, s. 22–38.
- 20 Hinz (IISS) 2021, s. 32; Evestedt 2018, s. 3.
- 21 Tasnim, "Iran Built Missile Plants in Syria: IRGC Commander", 11 nov. 2014, tasnimnews.com/en/news/2014/11/11/554900/iran-built-missile-plants-in-syria-irgc-commander (25 april 2023).
- 22 Magnus Normark, Anders Lindblad, Anders Norqvist, Björn Sandström, Louise Waldenström, *Syria and WMD: incentives and capabilities* (FOI-R--1290--SE), Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), 1 jan. 2004, s. 39.
- 23 Hinz (IISS) 2021, s. 32; Nuclear Threat Initiative, "Syria Missile Overview", 7 aug. 2014, nti.org/analysis/articles/syria-missile (21 april 2023).
- 24 Tasnim, "madha qal naib nasrallah bi-shan al-sawarikh allati juhiz bi-ha hezbollah?", 24 nov. 2014, tasnimnews.com (21 april 2023).
- 25 Zahra al-Dirani, "ma ahammiat saroukh 'fateh 110' fi ayy harb muqbila?", *al-Mayadeen*, 17 nov. 2015, almayadeen.net (21 april 2023).

- 26 Tal Beeri, "Does Hezbollah Really have 150,000 Missiles and Rockets?", Alma Research and Education Center, 21 febr. 2022, israel-alma.org/2022/02/21/does-hezbollah-really-have-150000-missiles-and-rockets (30 maj 2023).
- 27 al-Mayadeen, "al-sayyed nasrallah lil-mayadin: saroukh 'fateh 110' taraz qadim muqarinaatn bi-ma namlik-u-hu al-yawm", 15 okt. 2015, almayadeen.net (31 aug. 2023).
- 28 Israel hävdade 2010 att Syrien levererat Scudrobotar till Hezbollah, och även USA uttryckte sådana misstankar. Charles Levinson och Jay Solomon, "Syria Gave Scuds to Hezbollah, U.S. Says", *Wall Street Journal*, 14 april 2010, wsj.com/articles/SB10001424052702304604204575182290135333282; Glenn Kessler och Greg Miller, "Israel's Peres accuses Syria of delivering Scud missiles to Hezbollah militia", *Washington Post*, 14 april 2010, washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/04/13/AR2010041304378.html; Katherine Zimmerman, "Arming Hezbollah: Syria's Alleged Scud Missile Transfer", American Enterprise Institute, 11 maj 2010, aei.org/articles/arming-hezbollah-syrias-alleged-scud-missile-transfer. Det förnekades av Syrien medan Hezbollah vägrade bekräfta eller förneka saken. al-Jazeera, "nasrallah yastabead al-harb bil-mintaqa", aljazeera.net. *New York Times* rapporterade också i januari 2014, baserat på israeliska källor, att syriskas Scud-C och Scud-D hade flyttats till Libanon som en säkerhetsåtgärd under det pågående inbördeskriget. Anne Barnard och Eric Schmitt, "Hezbollah Moving Long-Range Missiles From Syria to Lebanon, an Analyst Says", *New York Times*, 2 jan. 2014, nytimes.com/2014/01/03/world/middleeast/hezbollah-is-said-to-transfer-missiles.html (samtliga 30 maj 2023).
- 29 Lilach Shoval, "In nightmare scenario, IDF tries to predict what flare-up with Hezbollah could look like", *Israel Hayom*, 7 aug. 2023, israelhayom.com/2023/08/07/unprecedented-rocket-salvo-and-disruption-to-infrastructure-idf-predicts-what-hezbollah-flare-up-could-look-like (9 aug. 2023).
- 30 Israeliska försvarsmakten, "Hezbollah's Precision Guided Missile Project", 19 sept. 2019, idf.il/en/mini-sites/hezbollah/hezbollah-s-precision-guided-missile-project (30 maj 2023).
- 31 Karl Vick och Aaron J. Klein, "Strikes on Syria Signal an Emboldened Israel", *Time*, 5 maj 2013, world.time.com/2013/05/05/israeli-strikes-on-syria-file (25 april 2023).
- 32 Bret Stephens, "The Man Who Humbled Qassim Suleimani", *New York Times*, 11 jan. 2019, nytimes.com/2019/01/11/opinion/gadi-eisenkot-israel-iran-syria.html; Judah Ari Gross, "IDF says it has bombed over 200 Iranian targets in Syria since 2017", *Times of Israel*, 4 sept. 2018, timesofisrael.com/idf-says-it-has-carried-out-over-200-strikes-in-syria-since-2017 (bägge 24 maj 2023).
- 33 Noa Landau, "Netanyahu Reveals Israel Struck Iranian Arms in Damascus Over the Weekend", *Haaretz*, 13 jan. 2019, haaretz.com/middle-east-news/syria/2019-01-13/ty-article/.premium/netanyahu-reveals-israel-struck-iranian-arms-in-damascus-over-the-weekend/00000180-179b-d435-a3c7-5ff347a0000. (24 maj 2023).
- 34 Patrick Kingsley och Ronen Bergman, "Israeli Officials Say Iran Is Behind Deadly Attack on Oil Tanker", *New York Times*, 30 juli 2021, nytimes.com/2021/07/30/world/middleeast/tanker-attack-oman.html (29 aug. 2023).
- 35 Farnaz Fassih, Raja Abdulrahim och Adam Entous, "Fighting Between U.S. and Iran-Backed Militias Escalates in Syria", *New York Times*, 26 aug. 2022, nytimes.com/2022/08/26/world/middleeast/iran-backed-syria-united-states.html; Ayham Mersi, "al-muqawama tubalwar muqadala jadida: al-radd ala israil bi-darb al-amrikiyin", *al-Akhbar*, 25 okt. 2022, al-akhbar.com/Syria/347838 (båda 9 aug. 2023).
- 36 al-Mayadeen, "tairat majhoula tuawed istihdaf shahenat musadat fi maabar albukamal", 30 dec. 2022, almayadeen.net (26 april 2023); Suleiman al-Khalidi, James Mackenzie och Parisa Hafezi, "Exclusive: Iran exploits earthquake relief mission to fly weapons to Syria", Reuters, 12 april 2023, reuters.com/world/middle-east/iran-exploits-quake-relief-mission-fly-weapons-syria-sources-2023-04-12 (12 april 2023); Alex Horton, Mustafa Salim och Steve Hendrix, "Iran hid weapons among earthquake aid to target U.S. troops, leak says", *Washington Post*, 7 maj 2023, washingtonpost.com/national-security/2023/05/07/iran-syria-weapons-leaked-documents (9 maj 2023).
- 37 Yoav Limor, "How Israel and the Revolutionary Guards engage in a battle of minds on Syrian soil", *Israel Hayom*, 11 sept. 2023, israelhayom.com/2023/09/11/a-rare-glimpse-the-battle-of-minds-between-israel-and-the-revolutionary-guards-on-syrian-soil (18 sept. 2023).
- 38 Lucas Tomlinson och Jennifer Griffin, "Iran sent Hezbollah advanced weapons to turn rockets into precision missiles, new flight data suggests", Fox News, 19 okt. 2018, foxnews.com/world/iran-sent-hezbollah-advanced-weapons-to-turn-rockets-into-precision-missiles-new-flight-data-suggests (24 maj 2023).
- 39 Michael R. Gordon, Eric Schmitt och Tim Arango, "Flow of Arms to Syria Through Iraq Persists, to U.S. Dismay", *New York Times*, 1 dec. 2012, nytimes.com/2012/12/02/world/middleeast/us-is-stumbling-in-effort-to-cut-syria-arms-flow.html; Reuters, "Iraqi efforts to block Iranian overflights 'not enough' -U.S. official", 5 feb. 2014, reuters.com/article/usa-iraq-iran-overflights-idUKL2N0LA1EM20140205 (båda 29 maj 2023).
- 40 Se t.ex. Farzin Nadimi, "Iran Is Still Using Pseudo-Civilian Airlines to Resupply Assad", Washingtoninstitutet (WINEP), 13 april 2017, washingtoninstitute.org/policy-analysis/iran-still-using-pseudo-civilian-airlines-resupply-assad; USA:s finansdepartement, "Treasury Designates Iran's Foreign Fighter Militias in Syria along with a Civilian Airline Ferrying Weapons to Syria", 24 jan. 2019, home.treasury.gov/news/press-releases/sm590 (bägge 2 maj 2023).
- 41 FN-OCHA, "United Nations Resident Coordinator and Humanitarian Coordinator in Syria, Imran Riza statement on the closure of Damascus Airport", Relief Web, 13 juni 2022, reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/united-nations-resident-coordinator-and-humanitarian-coordinator-syria-imran-riza-statement-closure-damascus-airport-enar (2 maj 2023).
- 42 Suleiman al-Khalidi, "Israeli attacks squeeze Iranian aerial supplies to Syria, sources say", Reuters, 2 sept. 2022, reuters.com/world/middle-east/israeli-attacks-squeeze-iranian-aerial-supplies-syria-sources-say-2022-09-02 (2 maj 2023).
- 43 Avi Scharf, "17 Iranian 'Ghost Tankers' Bring Oil Worth \$1 Billion to Syria", *Haaretz*, 18 maj 2023, haaretz.com/israel-news/security-aviation/2023-05-18/ty-article-magazine/.premium/iran-syria-17-ghost-tankers-bring-oil-worth-1-billion/00000188-24dc-df77-afe9-6ddca1680000 (24 maj 2023).

- 44 Amos Harel, "Israel Attacked Dozens of Iranian Tankers, Tehran Lost Billions", *Haaretz*, 22 mars 2021, [haaretz.com/israel-news/israel-attacked-dozens-of-tankers-iran-lost-billions-1.9633373](https://www.haaretz.com/israel-news/israel-attacked-dozens-of-tankers-iran-lost-billions-1.9633373) (17 maj 2021); Patrick Kingsley, Ronen Bergman, Farnaz Fassihi och Eric Schmitt, "Israel's Shadow War With Iran Moves Out to Sea", *New York Times*, 26 mars 2021, [nytimes.com/2021/03/26/world/middleeast/israel-iran-shadow-war.html](https://www.nytimes.com/2021/03/26/world/middleeast/israel-iran-shadow-war.html) (9 maj 2023).
- 45 Jonas Kjellén och Aron Lund, *From Tartous to Tobruk: The Return of Russian Sea Power in the Eastern Mediterranean* (FOI-R--5239-SE) (Totalförsvarets forskningsinstitut, FOI: Stockholm, 2022), s. 87–9.
- 46 Sputnik News Arabic, "naqilat iraniana bi-himaya rousia.. ghurfat amaliyat mushtareka li-naql al-naft ila souria", 17 april 2021, sptnkne.ws/FXHe (17 maj 2021).
- 47 Arie Egozi, "Russian Fleet Protects Iranian Ships Smuggling Arms, Israelis Say", *Breaking Defense*, 27 april 2021, [breakingdefense.com/2021/04/russian-fleet-protects-iranian-ships-smuggling-arms-israelis-say](https://www.breakingdefense.com/2021/04/russian-fleet-protects-iranian-ships-smuggling-arms-israelis-say) (9 maj 2023).
- 48 al-Jazeera, "lil-marrat al-thania khilal shahr.. qasf israili yastahdef mina al-ladheqiya wa-yakhluף adrarān kabira", 28 dec. 2021, [aljazeera.net](https://www.aljazeera.net) (24 maj 2023).
- 49 Kingsley et al. 2021.
- 50 Israeliska försvarsmakten 2019.
- 51 al-Manar, "al-sayyed nasrallah: baqoun nabni wa-nahmi.. wal-muqawama mustamirra ka-bunia wa-stiedad wa-tatawwur", 16 feb. 2022, [almanar.com.lb/9266512](https://www.almanar.com.lb/9266512) (16 okt. 2023).
- 52 Hinz (iuss) 2021, s. 31.
- 53 Neri Zilber, "To Target Israel, Iran's 'Suitcase' GPS Kits Turn Hezbollah Rockets Into Guided Missiles", *Daily Beast*, 21 feb. 2019, [thedailybeast.com/to-target-israel-irans-suitcase-gps-kits-turn-hezbollah-rockets-into-guided-missiles](https://www.thedailybeast.com/to-target-israel-irans-suitcase-gps-kits-turn-hezbollah-rockets-into-guided-missiles) (30 maj 2023).
- 54 Hinz (iuss) 2021, s. 31.
- 55 Amos Harel, "Beirut Strike Target: Vital Iranian Device for Hezbollah's Mass Missile Production", *Haaretz*, 29 aug. 2019, [haaretz.com/middle-east-news/2019-08-29/ty-article/.premium/israel-hezbollah-strike-beirut-lebanon-iran-precision-missile/0000017f-db09-df62-a9ff-dfd98a0000](https://www.haaretz.com/middle-east-news/2019-08-29/ty-article/.premium/israel-hezbollah-strike-beirut-lebanon-iran-precision-missile/0000017f-db09-df62-a9ff-dfd98a0000) (30 maj 2023).
- 56 Judah Ari Gross, "IDF releases photos of alleged Hezbollah missile sites near Beirut airport", *Times of Israel*, 27 sept. 2018, [timesofisrael.com/idf-releases-photos-of-alleged-hezbollah-missile-sites-near-beirut-airport](https://www.timesofisrael.com/idf-releases-photos-of-alleged-hezbollah-missile-sites-near-beirut-airport); Yaniv Kubovich, "Israel Uncovers Hezbollah Precision Missile Site in Lebanon", *Haaretz*, 3 sept. 2019, [haaretz.com/israel-news/2019-09-03/ty-article/.premium/israel-uncovers-hezbollah-precision-missile-site-in-lebanon/0000017f-ef1d-dc28-a17f-ff3fb62b0000](https://www.haaretz.com/israel-news/2019-09-03/ty-article/.premium/israel-uncovers-hezbollah-precision-missile-site-in-lebanon/0000017f-ef1d-dc28-a17f-ff3fb62b0000) (bägge 30 maj 2023).
- 57 Amir Bohbot, "Israeli officials claim to have destroyed 90% of Iran's military operations in Syria", *Jerusalem Post*, 23 okt. 2022, [jpost.com/arab-israeli-conflict/article-720347](https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/article-720347) (25 april 2023).
- 58 Hinz (iuss) 2021, s. 32–3. Anna Ahronheim, "Defense Min. Gantz reveals map showing 10 Iranian missile facilities in Syria", *Jerusalem Post*, 18 sept. 2018, [jpost.com/middle-east/article-716972](https://www.jpost.com/middle-east/article-716972) (30 maj 2023); Anna Ahronheim, "New images show Iranian surface-to-surface missile facility in Syria", *Jerusalem Post*, 31 aug. 2018, [jpost.com/middle-east/new-images-show-iranian-surface-to-surface-missile-facility-in-syria-566217](https://www.jpost.com/middle-east/new-images-show-iranian-surface-to-surface-missile-facility-in-syria-566217) (25 april 2023).
- 59 David M. Halbfinger och Ronen Bergman, "A Top Syrian Scientist Is Killed, and Fingers Point at Israel", *New York Times*, 6 aug. 2018, [nytimes.com/2018/08/06/world/middleeast/syrian-rock-et-scientist-mossad-assassination.html](https://www.nytimes.com/2018/08/06/world/middleeast/syrian-rock-et-scientist-mossad-assassination.html) (16 maj 2023).
- 60 Hinz (iuss) 2021, s. 33.
- 61 Bohbot 2022.
- 62 Fabian Hinz, "Iran Transfers Rockets to Palestinian Groups", *Wilson Center*, 19 maj 2021, [wilsoncenter.org/article/irans-rockets-palestinian-groups](https://www.wilsoncenter.org/article/irans-rockets-palestinian-groups); Dion Nissenbaum, Sune Engel Rasmussen och Benoit Faucon, "With Iranian Help, Hamas Builds 'Made in Gaza' Rockets and Drones to Target Israel", *Wall Street Journal*, 20 maj 2021, [wsj.com/articles/with-iranian-help-hamas-builds-made-in-gaza-rockets-and-drones-to-target-israel-11621535346](https://www.wsj.com/articles/with-iranian-help-hamas-builds-made-in-gaza-rockets-and-drones-to-target-israel-11621535346) (20 april 2023); Mervat Aouf, "min al-sawarikh ilal-musayyirat.. hakadha bannat al-muqawama al-filastinia aslihat-a-ha bi-mus-edat iran", *Midan, Aljazeera*, 2 april 2022, [aljazeera.net](https://www.aljazeera.net); Raed Moussa, "min 'qassam 1' ila 'ayyash 250'.. naqla naweiya fi tatawwur sawarikh al-muqawama fi ghazza", *al-Jazeera*, 21 sept. 2022, [aljazeera.net](https://www.aljazeera.net) (samtliga 20 april 2023).
- 63 Patrick Kingsley, Ronen Bergman och Hwaida Saad, "Rockets From Lebanon Point to Growing Hamas Cooperation With Hezbollah", *New York Times*, 8 april 2023, [nytimes.com/2023/04/08/world/middleeast/rockets-lebanon-hamas-hezbollah-israel.html](https://www.nytimes.com/2023/04/08/world/middleeast/rockets-lebanon-hamas-hezbollah-israel.html) (20 april 2023).
- 64 Adnan Abu Amer, "Report outlines how Iran smuggles arms to Hamas", 9 april 2021, [al-monitor.com/originals/2021/04/report-outlines-how-iran-smuggles-arms-hamas](https://www.al-monitor.com/originals/2021/04/report-outlines-how-iran-smuggles-arms-hamas) (20 april 2023); Hinz (Wilson Center) 2021.
- 65 Ashraf Abdelmagid, "misr.. dammarna 3 alaf nafaq maa qitaa ghazza yatasallal min-ha al-irhabioun", *al-Arabiya*, 4 maj 2020, [alarabiya.net](https://www.alarabiya.net) (20 april 2023).
- 66 Abu Amer 2021.
- 67 Emanuel Fabian, "Navy sinks boat attempting to smuggle 'equipment' to Hamas from Egypt, IDF says," *Times of Israel*, 24 juli 2022, [timesofisrael.com/navy-sinks-boat-attempting-to-smuggle-equipment-to-hamas-from-egypt-idf-says](https://www.timesofisrael.com/navy-sinks-boat-attempting-to-smuggle-equipment-to-hamas-from-egypt-idf-says); Emanuel Fabian, "Israel says it foiled Hamas attempt to smuggle arms production parts via sea," *Times of Israel*, 11 maj 2022, [timesofisrael.com/israel-says-it-foiled-hamas-attempt-to-smuggle-arms-production-parts-via-sea](https://www.timesofisrael.com/israel-says-it-foiled-hamas-attempt-to-smuggle-arms-production-parts-via-sea) (båda 20 april 2023).
- 68 Israeliska försvarsmakten, "Iran's Weapons Shipment: The Full Disclosure", 11 mars 2014, [idf.il/en/mini-sites/hamas/iran-s-weapons-shipment-the-full-disclosure](https://www.idf.il/en/mini-sites/hamas/iran-s-weapons-shipment-the-full-disclosure); Louis Charbonneau, "UN Panel: Arms Ship Seized by IDF Came From Iran, but Not Bound for Gaza", *Haaretz*, 28 juni 2014, [haaretz.com/2014-06-28/ty-article/un-idf-seized-arms-ship-came-from-iran/0000017f-db95-d3a5-af7f-fbbfc40d0000](https://www.haaretz.com/2014-06-28/ty-article/un-idf-seized-arms-ship-came-from-iran/0000017f-db95-d3a5-af7f-fbbfc40d0000) (båda 20 april 2023).
- 69 Aouf 2022.
- 70 Fars News, "majera-ye mozakerat-e mooshaki ba chin dar thailand / tavanmand sazi mooshaki joz' eghdamat-e daemi-e mast / bar khordari-e moghavemat az moshak haye kelas-e fateh / hadaf; fath madar 36 hezar kilometri dar faza", 12 nov. 2014, [farsnews.ir](https://www.farsnews.ir) (14 sept. 2023).
- 71 Samuel Bergenwall, *Det glömda kriget i Jemen* (FOI-R--4602--SE) (Totalförsvarets forskningsinstitut, FOI: Stockholm, juni 2018).
- 72 Aljazeera English, "Saudi Aramco's Jeddah oil depot hit by Houthi attack", 25 mars 2023, [aljazeera.com/news/2022/3/25/saudi-aramco-jeddah-storage-facility-hit-by-attack](https://www.aljazeera.com/news/2022/3/25/saudi-aramco-jeddah-storage-facility-hit-by-attack) (8 sept. 2023).

- 73 Ynet, "Iran: Israeli sub in Gulf will be met with 'strong and massive' response", 27 dec. 2020, ynetnews.com/article/rJbKSxIav (8 sept. 2023).
- 74 Judah Ari Gross, "IDF deploys air defenses to south amid threats of attack from Yemen", 7 jan. 2021, *Times of Israel*, timesofisrael.com/idf-deploys-air-defenses-to-south-amid-threats-of-attack-from-yemen (8 sept. 2023).
- 75 FN:s säkerhetsråd, "Final report of the Panel of Experts on Yemen" (S/2018/68), 26 jan. 2018, s. 127. Evestedt, 2018, s. 5.
- 76 Hinz (IISS) 2021, s. 33.
- 77 Rusiya al-youm, "Iliqa maa rustum qasemi al-musaed al-iqtisadi li-qaed failaq al-quds fil-haras al-thawri al-irani", 21 april 2021, ar.rt.com/q8jh; Sputnik Arabic, "ansar allah: tasrihat rustum qasemi laisat illa istifzazan li-duwal al-khalij", 23 april 2021, sputnikarabic.ae.html; Iranska utrikesministeriet, "ettelae ravabet-e omoomi vezarat omoor khareje dar khosoos ezharat-e rostam qasemi dar erbebat ba komak-e nezami va hozoor-e mostasharan-nezami iran dar yemen", 23 april 2021, mfa.ir; Rostam Ghasemi på X/Twitter, 23 april 2021, twitter.com/RostamGhasemi/status/1385567439665123331 (samtliga 18 sept. 2023).
- 78 FN:s säkerhetsråd (S/2018/68), s. 2, 25–32.
- 79 USA:s finansdepartment, "Treasury Targets Iranian Individuals Providing Ballistic Missile Support to Yemen's Huthis", 22 maj 2018, home.treasury.gov/news/press-releases/sm0392 (8 sept. 2023).
- 80 USA:s utrikesdepartment, "Special Representative for Iran and Senior Advisor to the Secretary Brian Hook", 5 dec. 2019, 2017-2021.state.gov/special-representative-for-iran-and-senior-advisor-to-the-secretary-brian-hook-3/index.html; Rewards for Justice, "Abdul Reza Shahla'i", odatrad, rewardsforjustice.net/rewards/abdul-reza-shahlai (bägge 8 sept. 2023).
- 81 John Hudson, Missy Ryan och Josh Dawsey, "On the day U.S. forces killed Soleimani, they targeted a senior Iranian official in Yemen", *Washington Post*, 9 sept. 2023, washingtonpost.com/world/national-security/on-the-day-us-forces-killed-soleimani-they-launched-another-secret-operation-targeting-a-senior-iranian-official-in-yemen/2020/01/10/60f86dbc-3245-11ea-898f-eb-846b7e9feb_story.html (8 sept. 2023).
- 82 FN:s säkerhetsråd, "Final report of the Panel of Experts on Yemen established pursuant to Security Council resolution 2140" (S/2023/130), 21 febr. 2023 (8 sept. 2023).
- 83 Ahmed Nagi, "Oman's Boiling Yemeni Border", Malcolm H. Kerr Carnegie Middle East Center, 22 mars 2019, carnegie-mec.org/2019/03/22/oman-s-boiling-yemeni-border-pub-78668 (14 juni 2023).
- 84 FN:s säkerhetsråd (S/2023/130), 2023, s. 28.
- 85 a. a., s. 18.
- 86 FN:s säkerhetsråd, "Final report of the Panel of Experts on Yemen" (S/2021/79), 25 jan. 2021.
- 87 Centcom, "U.S. Dhow Interdictions", 19 feb. 2020, centcom.mil/MEDIA/NEWS-ARTICLES/News-Article-View/Article/2087998/us-dhow-interdictions (8 sept. 2023).
- 88 FN:s säkerhetsråd (S/2023/130), s. 24–5.
- 89 Centcom, "U.S. Naval Forces Intercept Explosive Material Bound for Yemen", 15 nov. 2022, cusnc.navy.mil/Media/News/Display/Article/3218261/us-naval-forces-intercept-explosive-material-bound-for-yemen (14 juni 2023).
- 90 Centcom, "U.S. Forces Assist UK Seizure of Missiles Shipped from Iran", 2 mars 2023, cusnc.navy.mil/Media/News/Display/Article/3315919/us-forces-assist-uk-seizure-of-missiles-shipped-from-iran (14 juni 2023).
- 91 Ynet 2020.
- 92 Moammar al-Eryani på X/Twitter, 31 juli 2022, twitter.com/ERYANIM/status/155366551205105665 (8 sept. 2023).
- 93 Osan Salem, "masader al-arabiya: maqatl 6 khubara iraniyin wa-lubnaniyin bi-infijar muaskar tabea lil-houthi", al-Arabiya, 8 aug. 2022, alarabiya.net (11 sept. 2023).
- 94 Emanuel Fabian, "Military chief says IDF forces struck 'third country' during recent Gaza fighting", *Times of Israel*, 18 aug. 2022, timesofisrael.com/military-chief-says-idf-forces-struck-third-country-during-recent-gaza-fighting (11 sept. 2023).
- 95 Ahronheim 18 sept. 2018.